Vol 5 Issue 10 April 2016 ISSN No :2231-5063

International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2231-5063**

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board.Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Regional Editor

Manichander Thammishetty
Ph.d Research Scholar, Faculty of Education IASE, Osmania University, Hyderabad

International Advisory Board

Kamani Perera
Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania

Mohammad Hailat
Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

George - Calin SERITAN
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi

Hasan Baktir
English Language and Literature Department, Kayseri

Ghayoor Abbas Chotana
Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Ilie Pintea,
Spiru Haret University, Romania

Xiaohua Yang
PhD, USA

......More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur University,Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Chakane Sanjay Dnyaneshwar
Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)

Iresh Swami
Ex - VC. Solapur University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

S.Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

Sonal Singh,
Vikram University, Ujjain

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

R. R. Yalikar
Director Managment Institute, Solapur

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

S.KANNAN
Annamalai University,TN

Satish Kumar Kalhotra
Maulana Azad National Urdu University

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.oldgrt.lbp.world

ISSN: 2231-5063 Impact Factor : 3.4052(UIF) Volume - 5 | Issue - 10 | April - 2016

Golden Research Thoughts

महाराष्ट्रातील पंचायत राज

भोसले प्रताप बाळासाहेब
S. Y. B. A. ,राज्यशास्त्र विभाग , मु. सा. काकडे महाविद्यालय, सोमेश्वरनगर, ता. बारामती, जि. पुणे.

प्रस्तावना : –

महाराष्ट्रातील पंचायत राज : –

1958 साली बलवंत राय मेहता समितीच्या शिफारशी स्वीकारल्या आणि राज्य सरकारांना त्यांची कार्यवाही करण्याचे आदेश दिले. स्थानिक गरजांनुसार पंचायती राज्यसंस्था स्थापन करण्याची मुभा राज्यांना होती. 2 ऑक्टोबर 1958 राजस्थान आणि 1 नोव्हेंबर, 1985 रोजी आंध्र प्रदेश या राज्यांनी पंचायत राजसंस्थांची स्थापना केली. महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितीनंतर जून 1960 मध्ये महाराष्ट्र शासनाने तत्कालीन महसुलमंत्री वसंतराव नाईक यांच्या अध्यक्षतेखाली बळवंतराव मेहता समितीच्या शिफारसींचा अभ्यास आणि महाराष्ट्रातील पंचायती राज व्यवस्थेसंबंधीच्या शिफारसी करण्यासाठी समिती स्थापन केली. नाईक समितीच्या शिफारसींच्या आधारे 1 मे, 1969 रोजी महाराष्ट्रात पंचायती राजव्यवस्था अस्तित्वात आली.

व्याख्या : –

वसंतराव नाईक समितीच्या शिफारशी –

1.जिल्हा हेच मुख्य केंद्र – महाराष्टात्र जिल्हा स्तरावरील स्थानिक संस्थेलाच महत्त्वाची संस्था म्हणून मान्यता दिली.
2.प्रत्यंक्ष निवडणूका – महाराष्ट्रात पंचायती राजच्या निवडणूका प्रत्यक्षरित्या घेतल्या जातात.
3.स्थानिक नेतृत्वाला वाव – स्थानिक नेतृत्वाला व कर्तृत्वाला संधी देण्यात आली आहे.
4.तालुका स्तरावर पंचायत समिती – नाईक समितीने पंचायत समितीला स्वतंत्र कार्यभाग देण्यसाऐवजी जिल्हा परिषद व ग्रामपंचायती यांना जोडणारा दुवा असे म्हटले.
5.जिल्हा परिषदेच्या मुख्याधिकाऱ्याची तरतूद – प्रशासकीय यंत्रणेच्या कामकाजात सूसूत्रता आणण्यासाठी आणि परिषदेच्या मुख्यधिकाऱ्याची नेमणूक करण्याची शिफारस समितीने केली आहे.

त्रिस्तरीय यंत्रणा –

त्रिस्तरीय पंचायत राज व्यवस्थेतील सर्वांत कनिष्ठ स्तर ग्रामपातळीवर आहे.

1.ग्रामपंचायंत –

ग्रामपंचायत हा महाराष्ट्रातील पंचायती राजचा पायाभूत घटक आहे. महाराष्ट्रात 27,906 ग्रामपंचायत ही ग्रामसभेची कार्यकारी समिती असते. महाराष्ट्रात ग्रामपंचायतींच्या सभासदांची संख्या 7 ते17 असून, जिल्हाधिकारी लोकसंख्येनुसार प्रत्येक ग्रामपंचायतीच्या सदस्याची संख्या निश्चित करतो.

संरपंच –

प्रत्येक ग्रामपंचायतीचा एक प्रमुख असतो. त्याला सरपंच म्हणतात. त्याची निवड सभासदाद्वारे करण्यात येते. सरपंचाची पदेही वरीलप्रमाणे राखीव असून ती फिरती राहतात. ग्रामपंचायंतीच्या सभांचे कामकाज संरपंचांच्या अध्यक्षतेखाली होत असते. गावच्या कारभारावर त्याचे प्रत्यक्ष नियंत्रण असते. सरपंचाच्या अनुपस्थितीत त्याची कार्ये उपसरपंच पार पाडतो.

2.ग्रामसेवक –

ग्रामपंचायंतीचे कार्यालयीन कामकाज व दैनंदिन व्यवहार पाहण्यासाठी ग्रामसेवक या शासकीय कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती केली जाते. 2000 पेक्षा अधिक लोकसंख्या असलेल्या गावांसाठी एका ग्रामसेवकाची तरतूद असते. मात्र काही वेळा दोन गावांसाठी एक ग्रामसेवक असतो.

3.पंचायत समिती –

ग्रामपंचायंत आणि जिल्हापरिषद यांना जोडणारा दुवा किंवा यंत्रणा असे पंचायत समितीचे वास्तव स्थान आहे. सद्यस्थितीत महाराष्ट्रात 351 पंचायत समिती आहे. पंचायत समिती मतदारसंघाला 'गण' असे म्हणतात. '17,500' लोकसंख्वेचा एक गण असतो. पश्चिम महाराष्ट्रव कोकणात प्रत्येक तालुक्यात एक पंचायत समिती आहे. मराठवाडा आणि विदर्भात लोकसंख्येनुसार प्रत्येक तालुक्यात एका किंवा एकापेक्षा जास्त पंचायत समित्या आहेत.

विकास गटातील वीस हजार लोसंख्येपेक्षा अधिक नसलेल्या प्रत्येक पंचायत समिती मतदार संघांनी निवडलेले प्रतिनिधी, लोक निर्वाचित प्रतिनिधी या सदराखालील सदस्यापैकी एकूण जागांपैकी एक तृतीयांश जागा महिला आणि अनुपस्थितीत जाती/जमातींसाठी त्यांच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणात राखीव जागांची तरतूद करण्यात आली आहे.

सभापती आणि उपसभापती –

पंचायत समितीचे लोकनियुक्त सभासद अपनातून सभापती व उपसभापती यांची निवड करतात. अनुसुचित जाती, जमाती, इतर मागासवर्गीय सदस्य आणि स्त्रीया यांसाठी नेमुण दिलेल्या पद्धतीने पंचायत समितीचे अध्यक्षपद राखून ठेवले आहे. सभापती व उपसभापती यांचा कार्यकाल अडीच वर्षाचा असतो. सभापतींना आपला राजीनामा जिल्हा परिषद अध्यक्षांकडे दयावा लागतो, तर उपसभापतींना आपला राजीनामा पंचायत समिती अध्यक्षांकडे दयावा लागतो.

4.जिल्हा परिषद –

पंचायत राजसंस्थांच्या तीन स्तरांपैकी वरिष्ठ स्तरावरील यंत्रणा म्हणजे जिल्हा परिषद होय. जिल्हा परिषदांची स्थापना करण्याची तरतूद 1961 च्या महाराष्ट्र राज्य जिल्हा परिषद आणि पंचायत समिती कायदयाद्वारे करण्यात आली. महाराष्ट्रामध्ये सध्या 33 जिल्हापरिषदा आहे.

यात मतदारांनी प्रत्यक्षरीतीने निवडून दिलेले 50 ते 75 सभासद असतात. 40,000 लोकसंख्येसाठी एक सभासद असतो. जिल्हा परिषदेचा कार्यकाल पाच वर्षांचा असतो. लोकसंख्येच्या प्रमाणात अनुसुचित जाती, जमाती व मागासवर्गीयांसाठी राखीव जागा असतात.

पदाधिकारी : –

जिल्हा परिषदेने सभासद अपनातून अध्यक्ष व उपाध्यक्षाची निवड करतात. अनुसूचित जाती, जमाती आणि मागासवर्गीय नागरिक यांतील सदस्य आणि स्त्री–सदस्य यांच्यासाठी जिल्हा परिषदेचे अध्यक्षपद राखून ठेवले जाते. अध्यक्ष व उपाध्यक्ष पदाचा कार्यभार अडीच वर्षांचा आहे. जि. प. अध्यक्ष आपल्या पदाचा राजीनामा विभागीय आयुक्तांकडे सोपवतात. तर उपाध्यक्ष आपला राजीनामा जि. प. अध्यक्षांकडे सोपवतात.

सारांश –

महाराष्ट्रातील पंचायत राज व्यवस्था ही वैशिष्ट्य पूर्ण अशी व्यवस्था आहे. या व्यवस्थेतून विविध भागातील स्थानिक नेतृत्व उदयास येऊन, तेथील भागाचा विकास होतो. स्थानिक लोकांची विकासासाठी असलेली तळमळ यातून या प्रदेशांचा विकास संभवतो. महाराष्ट्रातील पंचायत राज व्यवस्था राज्याच्या प्रगतीसाठी प्रयत्नशील आहे. ग्रामीण महाराष्ट्राचा झालेला विकास हे पंचायती राजव्यवस्थेचेच फलीत आहे.

संदर्भ –

1.बाचल वि.मा. व सुधाकर नायगावकर,1979, भारतातील स्थानिक शासन, सुविचार प्रकाशन, पुणे.
2.कापडनीस द.गो. , 1963, पंचायतराज प्रकाशन, सुविचार प्रकाशन, पूणे.
3.कुलकर्णी अ.ना., 2020, भारतातील स्थानिक स्वशासन, विदया प्रकाशन, नागपूर.

Publish Research Article
International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Book Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- International Scientific Journal Consortium
- OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.www.oldgrt.lbp.world